

SPIŠY POUČNÉ A OBRANNÉ

~~~~~ Sošlt I. ~~~~~

O VZDELANOSTI

POUČNÁ A SOCIÁLNO-APOLOGETICKÁ KNIŽKA

PÍŠE

SALESIUS.

V TRNAVE

VYDAL SPOLOK SV. ADALBERTA (VOJTECHA)

1908.

OBSAH.

Venovanie.	Strana
1. Chvála vzdelanosti	5
2. V čom pozostáva pravá vzdelanosť...	6
3. Mudrci už ináč začínajú myslieť o náboženstve	8
4. Hospodárenie a náboženstvo. Smith a Hume	10
5. Následky voľného hospodárenia	13
6. Marx o stave delníctva	14
7. Engels o kapitalistoch a proletároch...	18
8. Veda bez náboženstva. Samovražednosť. Masaryk	23
9. Napomentie Miczkiewicza a Leva XIII.	28
10. Darwin, Malthus a chudobný ľud	29
11. Dokončenie. Socialismus, vzdelanosť a náboženstvo	30

3559/1907. szám.

Szent Adalbert Egyletnek, Nagyszombat.

A főegyházmegyei könyvbíráló bizottság véleménye alapján megengedem, hogy a f. alatt csatolt «O Vzdelanosti» c. művet kinyomatni lehessen.

Esztergom, 1907. évi október hó 2-án.

Rajner Lajos
püspök, érseki ált. helytartó.

Túto skromnú prácu
venujem
vznešenému duchu zvečnelého pápeža
Leva XIII.

Pôvodca.

I.

Musí to byť veľký poklad, drahocenná a vzácna vec tá *vzdelanosť*! Všetky národy po nej pachtia; ľudia bohatí i chudobní, páni i sedliaci, prácedarcovia i robotníci, mužovia i ženy, kňazi i svetskí ľudia — všetci chcú byť dnes vzdelaní, učení, cvičení, osvietení, chytrí, — slovom, chcú mať vzdelanosť. Nadovšetko chudobné vrstvy spoločnosti, zostalé čiastky národov, tí chudobní, ťažko pracujúci, zanedbaní ľudia túžia dnes po tom, čo sa vzdelanosťou nazýva. Vodcovia ľudu, praví i nepraví, spolky, knižnice, shromaždenia, noviny, letáky, schôdzky, pórady, — všetko to si dnes pokladá za cieľ: šíriť vzdelanosť, osvetu, poučovať a zošľachťovať ľud. *A v ľude samom cítiť dnes žižneň po vzdelanosti a osвете, jako predtým nikdy.* Musí to byť ozaj čosi zvláštneho, vznešeného a nadmier osožného.

A v skutku! *Veľká vec je pravá vzdelanosť. Vzdelanosť dnes znamená svetlo, slobodu, blahobyť, jako naopak nevzdelanosť znamená tmú, otroctvo a biedu.* Čím je kto osvietenejší, v hospodárstve pokročilejší, vo vedách a umeniach zbehlejší, v mravnosti a náboženstve vyšší, tým istejšiu má cestu k životu človeka dôstojnému, tým väčšiu česť požíva u ľudí, tým snadnejšie si vydobyje práva, slobodu, samostatnosť a všetko to, čo ku blahobytu a šťastiu tu na zemi potrebné je!

Práve preto každý človek, ktorý ctí svoju hod-

nosť, ktorý chce prísť ku česti, právu, ku slobode a šťastiu, *musí žižniť po vzdelanosti a pilne čerpať z jej prameňov*. Kto z prameňov osvetu a vzdelanosti čerpať nechce, ten zaostane za svojou dobou, v boji o život a blahobyt padne, zostane v tme, nevedomosti, v chudobe a otroctve. Vzdelanosť je sila, nevzdelanosť slabota.

II.

Avšak v čom pozostáva tá pravá vzdelanosť, po ktorej každý človek túžiť má, a bez ktorej v našej ťažkej dobe neobstojí? Hovoríme o národoch vzdelaných a nevzdelaných. Ktorý národ máme pokladať za vzdelaný? Ktorý za nevzdelaný?

Vzdelaný národ je ten, ktorý rozumne hospodári, vo vedách pokračuje a nábožno-mravný život vede. Musí mať teda prekvitajúce hospodárstvo, dobre vycvičený rozum, a náboženstvom preniknutého ducha ten národ, ktorý chce byť za ozaj vzdelaného pokladaný. Ku vzdelanosti požaduje sa pónajprv: *rozumné obrábanie zeme, kvitnúci priemysel, živý obchod*; po druhé: *dobré školy, ústavy pre pestovanie všelikéj vedy, knižnice, noviny, spoločnosti, akademie, musea a všetko to, čo sa vyžaduje k tomu, aby sa rozum národa rozvíjal, známosti rozširovaly a prehľbovaly, osвета rozmnožovala, svetlo rástlo a tmy ubývalo*; po tretie požaduje sa *vrúcna nábožnosť, čisté mravy, plné chrámy, bohatá náboženská spisba, sjazdy a všetko to, čo rozmnožuje medzi ľuďmi opravdovú lásku, bratstvo, solidaritu, bezžisťnosť, obetivosť, smysel pre všeobecné dobré, mravnosť a bázeň Božiu*. A tak je to i s jednotlivcami. Ten človek je vzdelaný, ktorý sa statočne, rozumne živí, hmotné statky svoje rozmnožuje, rozum svoj cvičí, ducha osvetou rozširuje a prehľbuje, a konečne

mravno-počestný život vedúc, Bohu všemohúcemu verne slúži. Teda: *majetok, veda a nábožnosť*: z tejto trojice sa skladá pravá vzdelanosť. Nemôže byť vzdelancom ani žobrák, ani hlupák, ani bezbožník. Aby mohol kto na rozum rásť a statočne žiť, k tomu potrebuje istý majetok, poriadnu výživu. Kde niet vedy, tam trpí i majetok, i nábožnosť, — hlúpy človek padá i na majetku a pravej nábožnosti mať tiež nemôže. *Konečne: kto náboženstva a mravnosti nemá, ten nemôže byť nikdy ozať vzdelaným, bársby bol aj múdry jako Šalamún a bohatý jako Krösus.* A to isté tvrdíme aj o národoch: vzdelaný národ musí mať tri veci *pohromade: bohatstvo, vedu a nábožnosť.*

Že bez bohatstva pravej vzdelanosti byť nemôže, to všetci ľudia uznávajú.

Že bez vedy o vzdelanosti reči byť nemôže, i to je veľmi zreteľné.

Avšak, že bez náboženstva žiaden národ ozať a trvale bohatý, opravdu múdry a skutočne vzdelaný nie je a byť nemôže, to sa až dnes, po trpkých a strašných skúsenostiach začína uznávať a i verejne priznávať. Uznávajú to dnes i takí ľudia, ktorí proti katolíckej Cirkvi urputne bojovali; uznávajú to filozofovia, ktorí dosiaľ ľudský rozum zbožňovali, zjavením Božím opovrhovali; priznávajú to učitelia, ktorí dnes medzi učeními ľuďmi prvé miesta zaujímajú, alebo aspoň najviac oslavovaní bývajú. Popredný filozof Jodl,¹ jedovatý protivník katolíckej Cirkve, napísal knižku o národnom hospodárstve a mravouke,² kde horlivo hlása, že svet bez mravnosti neobstojí; v inom spise³

¹ Na konci tejto knižky nájde ct. čitateľ krátku a srozumiteľnú poznámku o každom spisovateľovi a mudrcovi, ktorého sa dovolávame.

² Jodl, Volkswirtschaftslehre und Ethik. (Berlin, 1886.)

³ Jodl, Wesen und Ziel der ethischen Bewegung in Deutschland. (Frankfurt, 1893.)

dokazuje, že vyššie triedy musia dnes i medzi sebou, i medzi ľudom rozširovať mravnosť, lásku a solidaritu, lebo bez mravnosti všeobecnú zkažu a pohromu zamedziť nemožno. Iný popredný učenec a filosof, tiež nepriateľ Cirkve, Tomáš G. Masaryk v knihe o sociálnej otázke¹ volá po láske a mravnosti, po láske trvalej, pamätlivej, ktorá pre biedu blížneho nemá pokoja nikdy; v inej knihe, ktorú napísal o samovražde, dokazuje, že ľudia bohatí i chudobní preto sa v našich časoch v tak veľkých množstvách dopúšťajú samovraždy, pretože nemajú náboženstva, a preto vraj potreba je utvoriť náboženstvo nové.² Tretí, a ešte slávnejší učenec, zbožňovateľ rozumu ľudského volá, aby sa človečenstvo vrátilo ku Ježišovi a Izaiášovi, lebo ináč sa nevymaní z núdze, poroby, do ktorej upadlo;³ a tak by som mohol menovať celý rad slovutných mudrcov a učencov nášho veku, ktorí zbadali, že pravej osvety a vzdelanosti, bez viery, náboženstva a mravnosti byť nemôže a že človečenstvo, keď sa len na pozemské statky a na svoj vlastný rozum opiera, do nešťastia a záhuby upadnúť musí.

III.

Musely to byť veľmi trpké skúsenosti, ktoré aj takýchto mužov ku podobnému smýšľaniu prinútily. Veď nesmieme zabudnúť, že Jodl, Masaryk a Stein sú odchovanci filosofických majstrov, ktorí proti Cirkvi

¹ Tomáš G. Masaryk, Otázka sociální, základy marxismu sociologické a filosofické. (Praha, 1898, str. 579.)

² Th. G. Masaryk, Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung. (Wien, 1881, str. 234.)

³ L. Stein, Die sociale Frage im Lichte der Philosophie. (II. vyd., Stuttgart, 1903, str. 505.)

na život a na smrť bojovali, základy kresťanského učenia a mravnosti celou silou svojho rozumu podkopávali. Hume, Comte, Kant, Hegel, úhlavní protivníci kresťanstva, neučili našich dnešných mudrcov dačomu podobnému, veď ešte po najnovšie časy učilo sa všade, že kresťanská viera a mravnosť národom len škodí a ich v hlúposti a otroctve udržuje (Adam Smith, Helvetius, Rousseau, Feuerbach, Stirner, Nietzsche).

Odkiaľ táto veľká premena? Čo to boli za trpké skúsenosti, ktoré mysle mudrcov sveta tohoto tak obrátili? Prečo začína ľudstvo znovu volať po láske, mravnosti, po viere a náboženstve, ktorým až posiaľ tak opovrhovalo?

Zaiste: splnily sa na národoch slová proroka Jeremiáša: *Vid' a uznaj, jak zlé a trpké je ti, že si opustil Pána Boha svojho!...* (Jer. 2, 19.)

Povedzme si otvorene a zreteľne. Je celá politická strana i medzi slovenským ľudom, strana socialistická, ktorá chce šíriť medzi ľudom vzdelanosť, ale spolu ohňom i mečom vykynožiť náboženstvo. Sú krom toho aj takí ľudia, ktorí nepatria medzi socialistov, ale predsa rozširujú mienku, že slovenský ľud aj bez náboženstva môže prísť ku vzdelanosti a blahobytu. Niektorí sú presvedčení, že nábožnosť nášmu ľudu ešte i škodí; zadržuje ho na ceste ku osvete, prekáža mu v pokroku a rozvoji. A prídu ešte mnohí a mnohí apoštolovia, falošní i menej falošní ku katolíckemu slovenskému ľudu v mene vzdelanosti, a budú mu hlásať rozličné evanjelia vzdelanosti a osvety. I protirečiť si budú, i pomýlili by mnohých, keby sme o veci zavčas základne nerozmýšľali.

Videli sme už vyššie, že dnes i svetskí mudrci, ktorí sa za polbohov pokladajú, uznávajú potrebu

lásky, mravnosti a náboženstva. Vysvetlime si, čo ich len k tomu dohnať mohlo? Prečo volajú dnes po lieku, ktorý mudrci sveta predtým zavrhovali, posmievali a zatracovali? Čo katolícki učitelia vždy hlásali, toho sa dnes i neverci chytajú. Ako to? Prečo to?

IV.

Nuž, vec sa má takto. Svet raz uveril bezbožným filozofom, rozumkárom a spravil próbu: chcel byť blaženým, vzdelaným a mocným dľa receptu, ktorý mu predpísali. Opakoval sa pád, ktorý sa prihodil Adamovi a Eve v raji. Boh chcel, aby prví ľudia rajskú blaženosť požívali, ale pri tom aby jemu boli poddaní. Chcel teda, aby mali pravú vzdelanosť, o ktorej sme písali: rajske bohatstvo, veľkú múdrosť a bázeň Božiu. Tu prišiel filozof diabol a povedal Eve, že vzdelanosť a blaženosť ich bude o mnoho väčšia, jestli Pána Boha opustia. Opustíte-li Boha, «budete-li jesť s toho stromu, otvorí sa vám oči a budete jako bohovia»¹ — bohatí a múdri. Vedel diabol dobre, že bude i po múdrosti i po rajskom bohatstve, keď Boha opustia, — ale oni uverili a spravili próbu. Oprobovali, jako vyzerá vzdelanosť, bohatstvo s múdrosťou, keď nie sú spojené s náboženstvom. Že strašne sa oklamali, vieme.

Roku 1766. zjavil sa druhý takýto filozof, menom Adam Smith v Anglicku. I začal učiť národy, čo majú robiť, chcú-li sa stať velice bohatými. Vydal hrubú knihu, ktorú pomenoval takto: «V čom pozostáva a jako povstáva bohatstvo národov?» (Wealth of nations.) V tejto knihe píše, že národy tak sa stanú bohatými, mocnými a vzdelanými, keď sa vo

¹ Gen. 3, 5.

svojom hospodárení nebudú starať ani o Boha, ani o mravnosť. Každý nech gazduje, robí a špekuluje tak, aby mal z toho čo najväčší osoh. Či je to, čo robí, mravné, či to Boh dovoľuje, či to blížnemu škodí, či sa to s láskou a bratstvom, s Božími prikázaniami srovnáva, alebo nie, — o to nech sa nikto nestará. Hlavné je, aby každý hľadal svoj osoh. Keď bude hľadať každý zbohatnúť, potom bude aj celý národ bohatý. Preto ani Boh, ani štát, ani cirkev nech sa do hospodárenia a gazdovania ľudí nemieša. «Blaženosť všetkých — tak píše o Smithovej науке filosof Jodl¹ najlepšie sa dosiahne tak, ak sa každý len sám o seba bude starať. Keď budú taktô všetci jeden druhého predbiehať, každý bude musieť svoj rozum napínať, každý bude chcieť v niečom vynikať. Tak povstanú nové odvetvie remesla, techniky, obchody, nové obory vedy a umenia; život národov bude vždy bohatší, energičnejší a fajnejší; a tak celý národ bude sa pozdvihovať na vyšší stupeň domácej vzdelanosti, organizácie a moci...» Nenie to podobné tomu, čo diabol Eve povedal: otvorila sa vám oči, a budete jako bohovia? ... Lásky k blížnemu netreba, národy aj bez lásky vyžijú, hovorí Smith ďalej.² «Slovom, chcú-li byť národy bohaté, najistejšie to dosiahnu, keď bude každý slobodne hľadať len svoj súkromný záujem», — tak učí Adam Smith. Takto sa vyslovuje o Smithovej науке jeden katolícky učenec a sociolog, H. Pesch, jesuita.³

Bolo teda vydané heslo, že treba hľadať bohatstvo bez Boha, bez náboženstva. A národy uverily a robily pokus (próbu). Veď tak ich to učili veľkí mu-

¹ Jodl, Volkswirtschaftslehre und Ethik, str. 7.

² A Smith, Theorie der moralischen Empfindungen, str. 185. 204.

³ H. Pesch, Liberalismus, Socialismus, II. str. 142.

drci, Adam Smith a jeho majster a kamarát Dávid Hume, tiež anglický filosof. Marx na jednom mieste svojho «Kapitálu» píše, že Smith slepo veril Humeovi, uveril mu i to, že nenie ani zázrakov, ani Boha. Margin v svojej knižke «Novoveká filosofia a Slováci» mnoho písal o tom, jak nepriateľská je proti Bohu a všetkému náboženstvu filosofia Humeova. A rozumkársky filosof Tomáš Masaryk píše o Humeovi, že «celkom rozhodne a vo veľikom stupni bola zkazonosná pre kresťanstvo filosofia Dávida Humea».¹

Títo dvaja mudrci a ich privrženci toľko hovorili svetu, toľko kníh písali, toľko vysvetlovali národom, že budú bez Boha a náboženstva bohaté, mocné a vzdelané, že svet konečne pristal na ich radu a začal hospodáriť bez Boha, bez náboženstva, bez lásky, bez mravnosti. Každý hľadal len svoj osoh. Štát mlčal, pustil každého ísť svojou cestou, lebo mu filozofovia bohatstvo sľubovali. Cirkev volala, že zle sa robí, že svet obanuje, že aj v hospodárstve musí sa zachovávať príkaz lásky k blížnemu, že krivdiť nikomu neslobodno; — volala, že zavládze medzi ľuďmi nespravodlivosť, klamstvo, potláčanie chudobnejších, faloš, podvod a národy upadnú do nešťastia: avšak na Cirkev nikto nepočúval, lebo filozofovia učili, že nenie ani Boha, ani zázrakov...

I začali ľudia gazdovať. Každý hľadal len svoj osoh. Veď tak to kázali filozofovia. Každý hľadel čím skôr zbohatnúť. Vynájdená bola Amerika, objavená bola cesta morská do Indie; všetko to, čo sa v Európe vyrábalo, predalo sa v objavených častiach sveta za veľký peniaz. Nastala práca, shon, kšeftovanie, obchodovanie, až tak všetko hučalo. A každý

¹ T. G. Masaryk, Der Selbstmord, 207.

bladal len svoj ošoh. Kto koho mohol, ten toho oklamal, využil, potlačil, znivočil; veď všetko bolo dovolené; štát mlčal a na Cirkev nikto nepočúval. Štát čakal od tejto slobody rozkvet, blaženosť, bohatstvo; národy myslely, že nastane doba takej vzdelanosti, takej blaženosti, bohatstva, moci, slávy, akej ešte nikdy nebolo. Mysleli, že sa im oči otvoria a budú, jako bohovia.

V.

Nuž a jako že to vypadlo? Strašné sklamanie! Áno, začalo sa hromadiť bohatstvo, ale len v rukách mocných, chytrých a bohatých členov národa. Špekulanti, kapitalisti, huncúti, nekresťania začali bohatnúť, ale ľudia chudobnejší, sedliaci a robotníci, malí remeselníci nemohli sa im v boji rovnať. I začaly sa národy trhať na dva tábory. Jeden tábor, ten menší, tvorili veľkí boháči, ktorí stále bohatli, druhý, ten veľký, tvorili na vnivoč uvedení sedliaci, remeselníci a robotníci, ktorí upádali vždy do hlbšej a hlbšej prepasti biedy, otroctva, nevedomosti, nemravnosti, opilstva a zhovädilosti. Jodl, veľký oslavovateľ ľudského rozumu, ľudskej slobody a urputný protivník kresťanskej viery, sám prinútený je uznať, že veru nevypadlo to tak, jako to filozofovia slubovali. Jaký výsledok mala táto sloboda? Čo za následky malo opovrhovanie mravných a ideálnych síl v živote národov. Tak sa pýta sám seba Jodl. A odpovedá: «sedliactvo a občiansky stredný stav mizne, v mestách a v stredišťach výroby hromadia sa veľké množstvá bedárov-proletárov. Títo proletári potlačení sú k živobytíu i mravne i hospodársky veľmi nízkemu, následkom premeny trhu nemajú žiadnej istej výživy, nočnou prácou, prácou žien a detí sú znemravnení,

dobrodenia rodinného domáceho života pozbavení, prepychom boháčov dráždení...; a nad množstvami týchto bedárov povznáša sa panstvo peňažníkov, kapitalistických aristokratov, ktorí celý trh riadia, nižším triedam podmienky práce slobodne predpisujú, tlač i zákonodarstvo ovládajú a s pekelnou príťažlivosťou menšie majetky k sebe priťahujú...»¹ I skoro sa začaly na národoch plniť slová Jeremiášove: «Vidz a uznaj, jak zlé a trpké je ti, že si opustil Pána Boha tvojeho».

VI.

Nastanú národom ťažké boje. Prijde ešte viac falošných prorokov, než ich je dnes. Mnohé národy poblúdia viac než doteraz a upadnú do nešťastia ešte väčšieho. Aby sme sa my podobným nehodám vyhnúť mohli, musíme sa pri tejto veci, ktorú práve pojednávame, za chvíľu pozastaviť. *Musíme si zreteľne predstaviť a hlboko do duše vštepiť*, že jako sa zvrhne vzdelanosť, keď sa z nej vylúči Boh, viera, mravnosť, láska, solidarita. Hore sme už uviedli v krátkosti, že sľuby filozofov sa nesplnily, a že väčšia časť národov nieže by sa bola povzniesla na vyšší stupeň osvety, zámožnosti a blaha, lež začala padať nadol po šikmej ceste, ktorá vede k žobráctvu, pokleslosti, zvrhlosti a hovädstvu. Toto nám krvavými farbami vyličujú Karol Marx a F. Engels, zakladatelia takzvaného socializmu. Uvedeme si z týchto spisovateľov niekoľko takých miest, ktoré vec našu dobre objasnia. Poznámam, že Marx je zakladateľom socializmu, a že práve proti Adamovi Smithovi napísal trojsväzkovú knihu, menom «Kapitál».

¹. Jodl, Volkswirtschaftslehre und Ethik, str. 16.

V tejto knihe dokazuje, že Smithovo učenie neviedlo k bohatstvu a šťastiu národov, k poriadku a súzvuku záujmov, lež viedlo k velikej biede, k potlačenosti a vykorisťovaniu millionov robotného ľudu. V prvom sväzku, kde opisuje stav chudobného ľudu, má mnoho pravdy proti Smithovi. Ostatné čiastky «Kapitálu» obsahujú v sebe veľké chyby, mnohé bludy, a preto aj pohyb, ktorý sa s touto knihou započal, v svojich základoch je pomýlený a pochybený.

Marx na široko vypisuje, ako bohatí kapitalisti úbohých robotníkov vykorisťovali, ako ich trápili a k jak strašným prácam upotrebovali a donucovali. Tak píše medzi iným toto: «Jedna z tých najhnusnejších, najhoršie platených a najzlopovestnejších prácí je: handry sortirovať. Máme totižto vedieť, že Anglicko, bárs samo mnoho handier má, skupuje handry z celého sveta. Dovážajú sa ta handry z Japonska, z Južnej Ameriky a z kanárskych ostrovov. Najviac sa však dováža z Nemecka, Francúzska, z Ruska a Itálie, z Egypta, Turecka, Belgie a Holandska. Robí sa z handier papier, hnójivo, žochy do postíeľ a umelá vlna. K rozdeľovaniu, sortirovaniu tých handier upotrebovávajú kapitalisti mladé dievčence a ženy. V tejto práci dostávajú úbohé obete svrab, suchú nemoc a iné nákazy, ktoré potom rozširujú».¹ My sme už hovorili, že štát sa do toho nemiešal, a pán nestaral sa o to, že dievky a ženy mrely. Nech mu to len bolo na ošoh.

Veľmi špatná a nezdravá, a pri tom nemravná bola práca mladých i starých robotníkov v tehelnách. «Deti, ktoré v tehelnách robia, v mravoch svojich strašne musia klesať» — píše Marx ďalej. «Ničomné reči, ktoré od útleho veku svojho počúvať musia,

¹ Marx, Kapital, I., 5. vyd. str. 428.

špinavé, nešlachetné a nehanebné obyčaje, medzi krorými v nevedomosti a divokosti rastú, činia z nich na celý život ľudí bezzákonných, zvrhlých a sviňských... A také bývania majú! Bývajú v smrdutých, zaprášených brlohoch, pohromade spia mužskí, deti, ženy, devy, už či sú si rodina, alebo nie... Úbohé devy v handry oblečené, otrhané, so špinavými tvármi a zkazené nemravnosťou... Kaplán zo Southallfieldu chcel ich na dobrú cestu privádzať, a tu mu jeden lepší z tých robotníkov povedal: Skôr napravíte, pane kaplán, diabla, než robotníka z tehelne!»¹

Inde rozpráva Marx, koľko trpeli delníci, keď uvádzané boly do fabrík nové a nové stroje, mašiny, a keď štát netrestal majiteľov fabrík, kde stroje delníkom ruky, nohy trhaly a ich nivočily. «Remenne, valce, kolesá, vretená točia sa so zvýšenou rýchlosťou a tým zapríčiňujú sa nescíselné nešťastia».² Fabrický dozorca, Leonhard Horner v svojom ozname píše: «Fabrikanti rozprávajú o takýchto pádoch, kaľičeniach tak chladne, až hrúza. Očul som ku pr., ako jeden považoval za maličkosť to, keď jeho robotníkovi stroj prst odtrhol. Avšak živobytie a výhľady robotníka natoľko závisia od jeho prstov, že takúto ztratu nemožno pokladať za maličkosť».³

Na mnohých miestach opisuje Marx, ako musely malé deti pri strojoch 20—40 hodín pracovať, ako ich matky pri mašinách krmily, ako boly najdené často zamdleté ženy pri strojoch, ako hlúply a vädly malé deti a strašlivo opisuje tie brlohy, v ktorých bývaly a v ktorých by ani pes nevydržal. Niektoré časti sú celkom dojímavé.

¹ Marx, Kapital, I., 430.

² Marx, Kapital, I., 391.

³ Marx, Kapital, I., 391 a nasl.

Najstrašnejšie je však, čo píše o osudoch úbo-
 hého sedliactva anglického a írskeho, ktoré páni a
 štát z majetkov vyhánali. Bez všetkého milosrdenstva
 vyhadzovali statočných sedliakov z ich majetôčkov,
 a títo túlali sa jako žobráci po krajine, alebo hrnuli
 sa do veľkých miest, šli robiť za biednu mzdu do
 fabrik. Smithovo učenie bolo tým zkazonosnejšie,
 pretože anglický národ bol od jakživa k nemilosr-
 denstvu a ukrutnostiam náklonný. Keď mnohí o ma-
 jetok privedení sedliaci po krajine sa túlali a do
 otrockej práce v mestách vstúpiť nechceli, museli
 podstúpiť strašné tresty. Tak ustanovil Edvard VI.
 nasledujúci zákon: «Kto sa zdráha pracovať, ten
 nech sa prisúdi za otroka tomu, kto ho jako dare-
 báka oznámil. Majster nech drží svojho otroka
 o chlebe a vode, nech mu dáva slabý nápoj a také
 odpadky z mäsa, aké chce. Pán má právo svojho
 otroka k akejkoľvek protivnej práci donútiť bičom a
 reťazou. Keď otrok na 14 dní uteče, odsúdený je na
 doživotné otroctvo a má sa mu na čelo vypáliť
 písmena S, a keď po tretíkrát uteče, má byť jako
 vlastizradca života pozbavený. Pán môže otroka
 svojho predáť, prepustiť alebo požičať, jako bársakú
 inú vec alebo hovädo. Jestli by otroci dačo podni-
 kali proti panstvu, treba ich pozabíjať. Pán má právo
 železnú obrúčku dať otrokovi na krk, ruku a nohu,
 aby mu neutiekol, atď.¹

Takí boli anglickí páni od jakživa a Smithove
 knihy ich ešte viac zkazily. Marx opisuje kapitalistov,
 jako ukrutníkov, vyssavačov, vampýrov, ktorí robo-
 tníkom krv a špičky vyciciavajú; nazýva ich fari-
 zejmi, prirovnáva ich ku židovi Shilockovi, ktorý pred
 súdom žiadal, aby jeho dlžníkovi funt mäsa z tela

¹ Marx, Kapital, I., 700.

vyrezali, pretože nemohol platiť. Že úbohí, navnivoč privedení sedliaci často do mesta trmácať sa nechceli, to snadno pochopíme. O sirkárňach ku pr. píše Marx, že tam delníci väčšie muky musia vytrpieť, než zatratenci v pekle.¹ Aby stroje nemusely ani chvíľu stáť, a aby tak fabrikant tým väčší osob mal z práce detí, nesmely deti ani v čas obedu stroje opustiť, lež jedlo im bolo pri mašinách dávané, jako strojom uhlie alebo voda, kým ony koleso ďalej točili.² Pri tom často sa vyhovárali továrnici, že keby delníci smeli stroje opustiť, kachle a mašiny by tým trpely, pretože by vystydaly a potom by musely byť znovu kúrené. To by ich vraj kazilo.³ Ale že deti, ženy i mužskí delníci čo trpia na tele i na duši, keď ani k obedu im slobodnej chvíle dopriano nenie, o to sa nestarali. Veď Smith učil, že človečenstvo aj bez lásky obstoí; učil, že hlavná vec je, aby každý hľadel zbohatnúť; učil, že štát má mlčať, a do fabrík sa ani Boh, ani jeho prikázania miešať nemajú.

«Kapitál» (sv. I.) plný je takýchto príkladov, a človek sa zhrozí nad tým, že jak hlboko klesne ten, kto z ducha svojho vznešené city nábožnosti, lásky a solidarity vyvrhne.

VII.

I Engels, spolupracovník Marxov, napísal celú knihu o stave delníckeho ľudu v Anglicku;⁴ aby sme ešte zreteľnejšie videli, kam vede vzdelanosť bez

¹ Marx, Kapital, I., 208.

² Marx, Kapital, I., 209.

³ Marx, Kapital, I., 226.

⁴ Engels: Die Lage der arbeitenden Klasse in England, II. vyd. (Stuttgart, 1892.)

Boha, jako sa vodí národom, keď sa Boha spustia, uvedeme si niektoré miesta aj z Engelsovej knihy.

Do takej biedy upadol ľud následkom nesvedomitého hospodárenia ku pr. v Londýne, to vysvitá z tohoto pádu: «Prehliadači mŕtvych, pp. Carter a Coroner, oznamujú o mŕtvole a o byte jednej robotnice, 45-ročnej ženy Anny Galwayovej toto: Bývala pod 3. číslom, White-Lion-Court, Bermondsey Street, v Londýne, so svojím mužom a 19-ročným synom v jednej izbičke, kde nebolo ani postele, ani ničoho ustlaného, ani žiadneho nábytku. Ležala mŕtva pri svojom synovi na kôpke peria, ktorým bolo jej polonahé telo zasypané, bo nemali ani koberca, ani plachty. Perie bolo tak pevne popriliapané na jej tele, že ju lekári museli prv očistiť, až potom ju mohli prezrieť. A videli, že je celkom schudnutá a hmyzom dožraná. Jedna čiastka dlážky bola vytrhnutá a tá diera im slúžila za záchod».¹

Ponevác pri mnohých strojoch nebolo treba silnej ruky mužských robotníkov, a jemné prsty detí a žien lepšie služby konaly, mužskí nedostali práce, a tak boly ženy hnané do fabrík i malé deti. Že čo tam vystály ku pr. ženy, o tom svedčí nasledujúce. Ženy nemaly ani tolko slobody, žeby po pôrode mohly istý čas doma odpočívať a dieťa pestovať. Ak chcely žiť, musely do tovární. «Žena M. H., 20-ročná, má dve malé deti, mladšie ešte pri prsiach; ráno o 5-ej ide do fabriky a až večer o 8-ej môže domov k deťom. Celý deň jej teče mlieko z prs, až má šaty mokré».² Takýmto spôsobom celý rodinný život sa zkaží, deti sotva poznajú svojich rodičov, nemajú výchovy, divocejú a hynú pred časom.

¹ Engels, Die Lage der A. Kl., str. 30.

² Engels, Die Lage etc., str. 146.

Že tým mužským, ktorí práce nedostanú, jako sa vodí, o tom svedčí list jedného robotníka, ktorý stav svojho starého priateľa opisuje. List písaný je slohom, jakým písavajú ľudia neučení, chudobní. Je to tým dojímavejšie, lenže v slovenčine ťažko to napodobňovať. «Keď som prišiel do jeho úzkeho a mokrého bývania, jako to vyzeralo? — dve staré stoličky, trojnohý okrúhly stôl, žiadna posteľ, lež kopa slamy v kúte, na nej stará špinavá plachta, dva kúsky dreva na kachľach. A keď som vstúpil k nemu, sedel na drevách, a čo myslíte, čo robil? Flakoval svojej žene punčochy, a keď mňa, svojho starého priateľa, zazrel, chcel to skryť, ale ja som to zbadal, a — do čerta, čo to robíš — kde je tvoja žena, je to pre teba práca? Úbohý človek sa hanbil. O nie, ja viem, že to nenie moja práca, ale moja úbohá žena je od 1/26-tej ráno vo fabrike a prínde až večer o 8-ej, a tak je ztrápená, že nič robiť nemôže a keď príde, musím ja všetko miesto nej robiť, lebo ja nemám žiadneho zárobku už tri roky, a nedostanem už nikdy. A potom vyplakal jednu veľkú slzu, veď nie, povedal, pre ženské je práce dosť, i pre deti tu na okolí, ale pre mužských nenie, skôr nájdeš sto dollárov na ceste, než prácu, ale ja som nemyslel, že ma ty alebo dakto iný uvidí mojej ženy punčochy flakovať, lebo to je zlá práca; ale ona v noci už nevládze stáť na nohách; bojím sa, že mi celkom ochorie a potom neviem čo z nás bude, lebo ona už od dávna je mužom v dome. A ja som ženou; je to zlá práca! A zase horko zaplakal a povedal, to nebolo vždy tak, ale ja som povedal: nuž keď si tak dlho nemal práce, jako si sa na žive udržal? Ja ti poviem, priateľu, tak, jako som mohol, avšak zle to šlo a ty vieš, že keď som sa oženil, bolo zárobku dosť a vieš, že som nebol leňoch, nie,

to ja viem. A mali sme dobre usporiadaný dom a Maria nemusela robiť, ja som robil za oboch, ale včul je prevrátený svet; Maria musí robiť a ja musím tu zostať deti opatrovať, vymetať, prať, variť a flakovať, a keď úbohá žena domov príde, je celkom bez seba; vieš kamarát, to je tvrdé pre toho, kto bol navyknutý na inšie. Hja, veru je to tvrdé a začal znovu žalostne plakať a povedal, že keby sa radšej nebol ženil a radšej keby sa nebol narodil; ale on nevedel, keď si Mariu bral, že sa mu tak povedie. Ja som sa už nad tým dosť naplakal a preklínal fabriky i fabrikantov, i vládu všetkými kliatbami, ktoré od mladosti vo fabrikách čúval». ¹ I uvádza Engels slová slávneho anglického spisovateľa Carlyla, ktorý keď už opísal strašný stav ľudu, konečne hovorí: «Čierna, vražedlná nespokojnosť tých ľudí zožiera, ten najmizernejší cit, ktorý v ľudských prsiach len prebývať môže . . . Svet tento nenie pre nich milým domovom, lež strašným žalárom, ktorý je plný neplodného trápenia, vzpury, jedu, rozhorčenosti proti sebe i proti ostatným ľuďom. Je to svet zelený a kvetmi obsypaný, ktorý stvoril a spravuje Boh, alebo je to tmavý, príšerný brloh plný vitriolového smradu, prachu z vlny, plný opilého kriku, hnevu a muky, stvorený a riadený diablom pekelným? . . .» ²

Nuž hľa: svet môže jestvovať aj bez lásky, bez náboženstva a mravnosti, — avšak premení sa na opravdové peklo, ako hovorí Carlyle. Miesto vzájomnej lásky, miesto prikázaní Božích, ktoré ľudí krotia, zošlachťujú, miesto náboženstva a solidarity zaujme sobectvo, nenávisť, krivda, otroctvo, hnev, zúfalosť,

¹ Engels, Die Lage etc. str. 149.

² Engels, Die Lage etc. str. 120.

miesto Boha diabol. Tak vyzerá hospodárenie, keď sa z neho vylúči bázeň Božia; tak vypadá vzdelanosť, keď sa zabudne na to, že ku pravej vzdelanosti patrí úcta k Bohu, čisté mravy, spravodlivosť a láska, ktorá ľudí spája, ktorá nekrivdí, lež pomáha, ktorá je trpezlivá, ktorá dľa sv. Písma všetko dobré vykonať môže. Preto hovorí aj pápež Lev XIII. vo svojej encyklike, ktorú napísal o robotníckej otázke,¹ že bezbožnosť zkazila pracédavcov, sobectvo viedlo kapitalistov ku krivdám, a v jednej reči svojej dokladá: «Mravná príčina pomätených časov, ktoré nás tlačia, pozostáva predovšetkým v tom, že oslabnula náboženská viera. Keď oko ducha nepozera viac k nebesám, lež jedine k zemi je obrátené, vtedy začne ubývať lásky, ktorá spája; a vládnuť začne sobectvo, ktoré trhá. Toto je prameň bojov, ktoré sa za klamivý zdaj skrývajú; odtiaľ pochádza neviazaná ctižiadosť, rastúci nepokoj vo všetkých údoch sociálneho telesa, náruživé baženie po novotách na každom poli. Národy v takýchto pomeroch cítia, že potrebujú pokoj a mier. Hľadajú ho túžobne a zi-mnične, avšak pravý pokoj nenachádzajú; bo zabudly národy na Toho, ktorý pravý pokoj jedine udeliť môže».²

Doteraz sme zkúmali, ako pochodily národy, keď gazdovaly bez ohľadu na Božie prikázania. Povedali sme si už, že ku pravej vzdelanosti potrebujú sa tri veci: *dobrý majetkový stav, vedy a náboženstvo*. Dokázali sme, že majetkový stav národov bez náboženstva prichádza do veľkého neporiadku, nerozvíja sa v prospech celého národa, lež slúži národom na

¹ Rerum novarum, zo 16. mája r. 1891.

² Reč ku sv. Kollegiu, 23. dec, 1893. v knihe C. Schneidera: Die fundamentale Glaubenslehre der K. Kirche, (Paderborn, 1903) str. 273.

zkazu a vede k otroctvu a zhovädilosti velikej čiastky každého národa, ponevác to isté, čo Marx a Engels o Anglickú napísali, opakovalo a opakuje sa vo väčšej alebo menšej miere u všetkých národov.

Teraz nám nastáva otázka: jako sa darí vedám, keď sa pestujú bez náboženstva? Jako sa utvára osвета, ktorá nebere ohľad na vieru. Musíme dať aj na túto otázku krátku odpoveď, aby sme sa tým hlbšie presvedčili o hlavnej pravde, ktorú si zapamätať máme pre celú budúcnosť.

VIII.

Nuž o tejto ostatnej otázke katolícki spisovatelia už veľmi mnoho popísali. Slávni spisovatelia, jako Cathrein, Ratzinger, Wilmann, Pesch, Albert Weiss, Hertling, Walter, Antoine, Liberatore, Costa-Rosetti a mnohí iní nadostač dokázali, že *bez svetla viery rozum ľudský poblúdi, zamotá sa do bludov najosudnejších; srdce ľudské žiadna beznáboženská veda uspokojiť nemôže a ani tá najusilovnejšia vedecká práca bez požehnania Božieho ku pravej vzdelanosti a osvete nevede.*

I bolo by mi snadno celé strany uvádzať z kníh týchto učencov na dôkaz toho, čo tvrdím. Avšak upustím od toho. Lež budem sa odvolávať radšej na takého spisovateľa, ktorý je učeniu Cirkve nepriateľský, ktorý túto otázku pilne zkúmal a prinútený bol uznať to isté, čo naši katolícki spisovatelia už od dávna hlásajú.

T. G. Masaryk v svojej knihe o «Samovražde» zkúma, že prečo je to, že sa v našich časoch toľko ľudí pozbavuje života, jako nikdy predtým? I prichádza na ten výsledok, že preto sa toľko ľudí vraždí, ponevác mizne viera, šíri sa bezbožnosť, ľudia opú-

šťajú náboženstvo, pretože učenci, filozofovia, kresťanskú vieru podkopávajú a vedátori skúmajú bez toho, žeby ohľad brali na svetlo zjavenia Božieho. «Sebavražednosť vystupuje vo všetkých vzdelaných krajinách v dňoch našich tak husto, až hrúza: len v Rakúsku vykazuje sa úradne každoročne 2600 samovrážd, v Nemecku 9000, vo Francúzsku 7000; vo všetkých krajinách Európy, odkiaľ máme štatistické výkazy, ročite najmenej 22.000. Ponevác však asi toľko je pádov neoznámených, možno tvrdiť, že ročite spácha samovraždu asi 50.000 ľudí. Koľko je toho za desať, za 50 rokov!» Tak píše Masaryk.¹

Čo je tomu na príčine?

Už pred príchodom Ježiša Krista — píše Masaryk — preto sa dopúšťali mnohí učenci, mudrci a i obyčajní ľudia samovráždy, lebo opustili vieru otcov svojich. Keď ztratili raz vieru, nemohli obstáť v trápeniach života, srdce nenajšlo nikde pokoja, život zdal sa im byť sprostým, bez cieľa, bez významu, a preto keď svet zunovali, usmrtili sa dobrovoľne. «Nápadné je», píše Masaryk, «že tak mnohí znamenití mužovia starého veku sami si vzali život: Empedokles, Seusipp, Diogenes, Peregrinus, Hegesias, Stilpo, Zeno, Cleanth, Arcesilaus, Carneades a o Pythagorasovi a Aristotelovi sa to tiež verilo. Ďalej Aristarch, Eratosthenes, Erasistratus, Demosthenes, Isokrates, Themistokles, Cleomenes; už Charondas, Lykurg, Codrus a mnohí iní u Grékov. A u Rimanov: Lukretius, Atticus (Seneca), Silius, Italicus, Petronius, Lucanus, Scipio, Cato, Brutus, Cassius, Anton Marc, Otho a tuším aj Aurel Marc a iní».² Nesmieme zabudnúť, že tito mužovia boli zväčša

¹ Masaryk, Der Selbstmord, Predmluva. V.

² T. G. Masaryk, Der Selbstmord, str. 150.

veľkí boháči, ľudia veľkého rozumu, vysokej vzdelanosti, pevného složenía tela, mužovia slávni a mocní, avšak duše jejích nenašly pokoja v ničom, pretože, ako sv. Augustín hovorí, nespokojné je srdce človeka, kým v Tebe nespočine, Bože! Nepomáhala ani veda, ani múdrosť: «Čítajme len spisy tehďajších filozofov, nájdeme tam len neistotu, smútok, ponosy, nepokoj, nudenie sa, pochybnosti, ľahostajnosť, mrzutosť na celý život».¹ Horác sa ponosuje, Properc, Lukan vzdychá a Seneca, slávny to spisovateľ, takto súdi o svojej dobe (de trangu. an. II., 13.): taedium, displicentia sui, et nusquam residentis animi volutatio; t. j. ľudia sú mrzutí, sami so sebou nespokojní, a duch nikdy neodpočívajúci kláti-metá sa sem i tam.

A tu píše T. G. Masaryk veľavýznamné slová: «V tomto čase, keď všetko nespokojne čakalo vykupiteľa a osvoboditeľa, zjavil sa Vykupiteľ Ježiš, Mesias, a jeho život a jeho učenie vykúpilo človečenstvo. Túžba ša ukojila, život zase dostal svoju cenu, zúfalstvo sa ztratilo, ľudia nepotrebovali viac samovraždy». Učenie Kristovo oslobodilo svet. «Bola to viera v Boha nielen spravodlivého a svätého, lež i milujúceho, viera v Stvoriteľa a Udržovateľa sveta, a nadovšetko ľudí, dietok jeho. Takáto viera dáva človekovi vo všetkých premenách a protivenstvách života pevné stanovisko, naplňuje ho nádejou, poskytuje mu potechu, dáva mu silu».² «Kristus dal» — píše Masaryk ďalej — «nové prikázanie, prikázanie lásky, a síce lásky, ktorá nemá hraníc, ktorá sa ešte i na nepriateľa rozprestiera. Kresťan, ktorý túto lásku má, vie si vo všetkých okolnostavh život svoj tak

¹ T. G. Masaryk, Der Selbstmord, str. 153.

² T. G. Masaryk, tamtiež, str. 155 a nasl.

zariadiť, aby sa Bohu ľúbil; láska je tým pojítkom, ktorá ho nielen k nebu, lež i ku zemi viaže. Jako by mohol zúfať ten, kto i len jednu iskričku má v sebe tej lásky, ktorú nám Pavel apoštol v tej nedostížiteľne krásnej hymne o láske kresťana opisuje? Keby človek toľko trpel, čo jeden Jób, v tej láske nájde hojivý balzam».¹ Potom vysvetľuje, že život Krista Ježiša úplne sa srovnával s jeho učením a volá s nevercom Rousseau-m: «Jestli Sokrates trpel a zomrel jako mudrc, Kristus trpel a zomrel jako Boh».²

V stredoveku, keď medzi národami duch kresťanský panoval, ľudia boli spokojní, blažení, a nebolo vidieť *žiadnej samovražednosti*.³ Keď ale nastalo luteránstvo a keď skrze luteranizmus ľudia zostali rozumkármi a zase začali mudrovať, rozumovať dľa svojej hlavy, bez rady Božej, «nevera začala sa šíriť vo všetkých krajinách a samovražda bola vždy častejšia a častejšia».⁴ Ľudia začali čítať a nasledovať starých pohanských mudrcov, nastala doba takzvanej renaissance, a «od tejto doby rozmnožuje sa vo všetkých kresťanských krajinách nevera, pochybovanie a náboženská ľahostajnosť; náboženstvo ľudu, kresťanstvo trätí so dňa na deň na vlyve, ktorý prv málo. Tisíce a tisíce môžu sa dnes so Straussom pýtať: Sme ešte kresťania? a odpovedať: Nie! Máme ešte náboženstvo? Máme i nemáme!»⁵ A od tej doby, čo sa ľudia od Boha odvracajú, rastie počet samovrahov strašne rýchlo. Ľudia majú prázdne duše, sháňajú sa po zemských pôžitkoch, dokiaľ v nich ra-

¹ T. G. Masaryk, Der Selbstmord, 156.

² Tamtiež, str. 157.

³ Tamtiež, str. 162.

⁴ Tamtiež, str. 166.

⁵ Tamtiež, str. 166.

dost nachádzajú. Keď ich omrzí svet, nemá život pre nich žiadneho smyslu. Neznajú milovať, nevedia sa za vyššie veci oduševňovať, veď ani nemajú za čo. Život zdá sa im byť hlúpym, prázdny, a keď im je raz na ľarchu, usilujú sa ho striasť.

Masaryk potom opisuje jednotlivé krajiny a všade ukazuje, jak jednotlivé národy odpadly od viery a jako sa v nich následkom toho množila prázdnota, nechuf, zúfalstvo a samovražda. Tak ku pr. v Nemecku od časov filosa Kanta smýšľali ľudia nekresťansky. Vieme, že po Kantovi celý rad mudrcov, jako Fichte, Schelling, Hegel, Feuerbach, Strauss, Bauer, Stirner, Nietzsche, Büchner, Vogth a mnohí iní duchom luteránskeho rozumkárstva nakazení napádať a podrývať sa dali, kresťanstvo a nevera, ktorú hlásali, šírla sa aj medzi ľud, pustošiac, balamútiac a rozmnožujúc blud, nevedomosť, zmätok, zúfalstvo a samovraždu. Professor Cremer píše: «Opovrhovanie Boha a jeho slova, odvrátenie od Krista a jeho spásy, nenávisť proti Cirkvi a jej ustanovizňam nikde nebere na seba tak ostrú podobu, jako v Nemecku. Nech sa vydáva jakákoľvek knižka, ku pr. knižka Brehmova o živote zvierat, musí to vždy obsahovať zlostný a úskočný útok na kresťanskú vieru. A krem tlače socialdemokratov mnohí iní útočia na kresťanstvo a len na to dávajú pozor, aby neprišli do protivy so štátnym fiškusom». Zjavné je teda, že nie je to v poriadku s tou vedou, keďže privádza ľudí do zúfalstva. Medzi filsofmi zavládol takzvaný pessimismus, chuť ku sebvražde. Ponevác odvrhli od seba svetlo Božieho zjavenia, v učeniach svojich poblúdili. Stavať chceli vežu ľudskej múdrosti, ktorá mala až po nebe siahať, avšak Boh pomiatol im rozum. Čo jeden vystavil, to druhý zrúcal. Jeden vyvrátil to, čo druhý napísal. Schopenhauer píše, že

filosofické sústavy vraždily sa na vzájom, jako tureckí princí alebo jedovatí pavúci.¹ I povedali si mudrci, že pravdy nemožno poznať, Nietzsche začal hlásať, že nič nenie pravda a všetko je dovolené. Veža, ktorú stavať začali, zrútila sa. Zostaly nám len tehly, sú medzi nimi aj mnohé vzácne, avšak rozum ľudský bez Boha nemohol vybudovať chrám, ktorý by všetkých ľudí pod ochranu svoju prijať mohol — siahajúc až do nebies.

IX.

A preto múdri vodcovia národov vystríhať začali ľud svoj pred múdrosťou bezbožných učencov. Miczkiewicz, slávny básnik a učenec poľský, mocne volá k národu svojmu: «Neutiekajte sa pod ochranu mudrcov cudzozemských. Hlúpy je, kto v čase búrlivom púšťa sa na vodu veľkú. *Dnešní mudrci rozdávali miesto chleba kamenie a hlas jejich ozýva sa ako šum mlynov prázdnych, v ktorých niet zbožia viery, a mlyny stále šumia, a nikto sa z nich nenasýti*».

Lev XIII. vo svojich okružných listoch napomínal národy, aby sa vrátili k múdrosti kresťanskej, k múdrosti, ktorú rídi svetlo Božie a ktorá presiaknutá je láskou k Bohu a k blížnemu. (Enc. Aeterni Patris.) Bo na strome múdrosti, ktorý nemá korene v kresťanskej viere, raste len blud, zúfalstvo a neistota. Všetko to zlo, čo nás dnes tlačí a čoho sa v budúcnosti bojíme, pochádza i dľa Leva XIII. odtiaľ, pretože učenci, takzvaní mudrci začali rozširovať bludné nauky a svet im uveril.

¹ Margin, Novoveká filozofia a Slováci, T. Sv. Martin, 1903., str. 7.

X.

Najviac trpela pri tom ovšem zase len chudoba. Jak oslavovaný bol Darwin a jak sa ešte i podnes oslavuje nauka Darwinova! Človek vraj pochádza od zvierata; na svete je boj o život, v ktorom pevnejší zvíťazí, slabší padne; slabší a chudobnejší ľudia *musia* vraj byť premožení, lebo to je prirodzený zákon. Preto sa nikto nemôže ponosovať, bo mocnejší tohoto sveta sú povolaní vyvyšovať sa ponad slabších, odstrčiť ich s cesty, čo je slabé, má zahynúť, a svet je len pre silákov, boháčov, pánov, jako to i Nietzsche otvorene povedal. Hľa, falošné toto učenie ničím dokázať *nemožno* a predsa mu ľudia uverili! A toto učenie svet veľmi pokazilo a kazí ho podnes; šíri medzi ľuďmi nelásku, krutosť, pýchu, vládybažnosť, ničí svornosť a lásku, ruší solidaritu, na osoh je boháčom a mocným, kdežto slabším, chudobnejším je na škodu prevelikú!

Alebo nauka Malthusova! Na tej máme ešte zretedelnejší príklad. Tento učil, že ľudí je na svete viac, než by bolo treba. Zem všetkých vyživiť nemôže. Preto tí, čo vlastného majetku nemajú a sú druhým na ťarchu, majú vyhynúť. Almužnu dávať, chudobu podporovať, to je hlúposť. Chudobní ľudia nech zahynú hladom, Veď sa nepýtali spoločnosti ľudskej, či majú prísť na svet, nepýtali sa zavčasu, či ich svet potrebuje.¹ Keď sa opovážili na svoju zodpovednosť prísť na svet, nuž nech sa nedivia, keď pri stole ľudstva pre nich prestreté nie je.² Štát takýchto ľudí nech nepodporuje. Lebo keď im dáva podporu,

¹ Engels, Die Lage etc. str. 287.

² Jodl, Volkswirtschaftslehre und Ethik, str. 4, 5, 6,

živí ľudí zbytočných, udržuje ich, dáva im chuť k tomu, aby sa ženili a deti plodili, a tak naničhodných, nepotrebných ľudí len stále pribýva a títo sú človečenstvu len na farchu! — A toto Malthus číslicami dokazoval, široko-ďaleko hlásal a svet mu veril. *A tak aj Boha pozbavená veda viedla tam, kam bezbožné hospodárenie: k potláčaniu chudoby, k nespravodlivosti, krivde, nerovnosti, k otroctvu a vykorisťovaniu, k neludskosti, ku zverskej divokosti.*

XI.

Dokázali sme teda nasledujúcu pravdu:

Pravá vzdelanosť musí v sebe obsahovať krem hmotného blahobytu, krem vedy čiľ rozumovej osvety aj mravno-náboženské jadro. *Bez tohoto i hospodárstvo i veda stane sa pre národy miesto požehnania kliatbou, miesto dobrodenia nešťastím, miesto blahobytu biedou, miesto kultúry barbarismom, miesto civilizácie zbestialisovaním širokých vrstiev ľudu.* Národy vždy obanujú, keď sa od katolíckej Cirkve odvrátia¹ a splnia sa na nich slová Jeremiáša proroka: «Potresce ťa tvoja vlastná zlosť a karhať ťa bude odvrátenie tvoje... Od veku si zlámal jarmo moje, potrhal putá moje; a povedal si: nebudem slúžiť... Vid' a uznaj, jak

¹ Mohol by sa dakto pýtať, že keď Jödl a najmä Masaryk z tohoto mnoho uznáva, prečo nehlásajú návrat ku katolíckej Cirkvi. Nuž preto, ponevác Cirkev zle znajú, sú o nej poučení od jej nepriateľov. Masaryk ku pr. má za zlé Cirkvi neomylnosť pápeža, avšak o tejto neomylnosti vyslovuje sa tak, (Selbstmord, str. 167), jako by ono dogma nikdy nebol čítal. Celkom mýlne. To mu aj Ratzinger vyhadzuje na oči, (Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlogen, Freiburg im Breisgau, 1895, str. 605, v poznámke. Je podivné, že takíto mužovia, ktorí kde-jaký spisok bársktorého nepatrného filosa bedlivo študujú, nedajú si záležať na tom, aby katolícku Cirkev a jej učenie z pravých prameňov zkúmali a poznávali.

zlé a trpké je ti, že si opustil Pána Boha tvojeho a že nebolo bázne Božej pri tebe». (Jer. II. 19, 20.)

A teraz rozum do hrsti! Pochádza-li dnešná bieda veľkých millionov ľudu z toho, že z hospodárenia a vedy vylúčené bolo náboženstvo, čo z toho nasleduje? Zretedne nasleduje to, že chceme-li, aby sa živobytie národov zlepšilo, hospodárenie i vedy zase sa musia spojiť s náboženstvom, život národov preniknutý musí byť vierou, nádejou, láskou, zavládnuť musí v národoch bratstvo, svornosť, humanita, solidarita.

Keby teda dakto pristúpil k tebe a povedal by ti, že len tak sa časy napravia, keď bude náboženstvo zo života národov, z hospodárstva i z osvety vykořenené: čo by si mu odpovedal?

Nuž to, že proti tej mienke stojí trpká, krvavá skúsenosť národov, stojí proti nej zdravý rozum, stojí proti nej učenie vedátorov i katolíckych i nekatolíckych, kňazov i svetských mudrcov a bádateľov ľudskej spoločnosti.

A hľa, takzvaní sociálni demokrati prídu ku vám, milí čitatelia, a budú vás učiť, že náboženstvo je kliatbou národov, že viera je hlúposťou, Boh je vymysleninou, človek je zvieraťom, že so smrťou sa všetko končí, že duša je smrteľná a že ľudia majú preto na Boha zabudnúť a hospodáriť i rozumovať bez Boha a bez náboženstva. Socialistický spisovateľ Dietzgen píše, že náboženstvo pochádza len z hlúposti ľudí,¹ miesto náboženstva má sa človečenstvo starať len o remeslá a vedy.² My už vieme, čo si máme o takejto múdrosti myslieť. Keby národy po-

¹ Josef Dietzgen, Die Religion der Socialdemokratie, (Berlin, 1906.) VII. vyd., str. 23.

² Dietzgen, tamtiež, str. 15.

kračovali dľa toho, čo socialisti žiadajú, nuž ku krivdám a nespravodlivostiam panujúcich kruhov pristúpilo by ešte i to, že ľud medzi sebou začal by sa nenávidieť, klamať, urážať, potláčať, a tak ešte i ta, kde dnes trochu lásky, svornosti a bratstva panuje, uhostil by sa svár, hnev, krivda, bratovražda, klam, podlosť, zverskosť a hovädstvo.

Časy sú ťažké. Ľud musí dnes hľadať pramene výživy, žižniť musí za vedami, túžobne musí čerpať z prameňov osvety. Všetci priatelia ľudu dnes dvojnásobne musia pracovať na hmotnej i na duševnej vzdelanosti ľudu. avšak požehnanie na tej práci len v tom páde bude, ak sa práca s Bohom bude začínať, s Bohom prevádzať i s Bohom končiť.

«V tom čase povedal Pán Mojžišovi: Hovor k synom Izraela a povedz im: Budete-li chodiť v prikázaniach mojich, zachováte-li a zadržíte-li moje zákony, dám dážď v potrebnom čase a zem vydá úrodu svoju a stromy plné budú ovocia... a budete jesť chlebiček váš v hojnosti a bez strachu budete bývať v kraji vašom. I dám pokoj hraniciam vašim; spať budete a nebude kto by vás poplašil. Vzdialim zlé zvery a meč neprejde cez chotáre vaše. I prenasledovať budete nepriateľov vašich a oni klesnú pred vami... Vzhliadnem na vás a dám vám vzrastu, rozmnožíte sa a upevním smluvu moju s vami... Chodiť budem medzi vami a budem Bohom vašim, a vy budete národom mojím: hovorí Pán všemohúci.¹

¹ Levit. 26.

Krátko a srozumiteľné poznámky o spisovateľoch a mudrococh, ktorých sme sa v knižke tejto dovoľávali.

Büchner. Nemecký spisovateľ. Knihou svojou «O sile a hmote» šírili medzi pospolitým ľudom falošné učenie, že niet ani duše, ani Boha. Prvé vydanie tejto zkaženej knihy vyšlo r. 1888.

Carlyle. Slavný dejepisec anglický. Bol za to, aby sa hospodárske pomery v duchu kresťanskej spravodlivosti, v prospech ľudu, napravily. Zomrel r. 1881.

Comte. Francúzsky učenec a filosof; rozširoval mylné učenie, že človek rozumom svojim o Bohu a o večnosti ničoho vedieť nemôže. Kdežto Cirkev katolícka učí, že človek o Bohu i vlastným rozumom mnoho vedieť môže; čo však rozum nepochopí, to doplní zjavenie Božie, ktoré nám Cirkev neomylné predkladá. Comte chcel založiť nové, ľudské náboženstvo, avšak vyšiel s nim na posmech. Žil 1798—1857.

Darwin. Anglický prírodopisec; usiloval sa dokázať, že človek vyvinul sa zo zvierat. Avšak dôkaz ten sa po dnešný deň nepodaril. Darwin v Boha veril, avšak na sklonku života tvrdil, že samým rozumom o Bohu ničoho istého vedieť nemôžeme. Tým učením, že silnejší právom poráža slabšieho, mnoho škodil človečenstvu. Jeho hlavné dielo o pôvode ústrojných živočíchov vyšlo r. 1859.

Dietzgen. Socialistický spisovateľ; zakladateľ socialistického náboženstva bez Boha a bez nesmrteľnej duše. Sám súc pomýlený, pomýlil mnohých. Ostatne: viac je v ňom bezočivosti, než učenosti.

Engels. Spoluzakladateľ socializmu. Cez 40 rokov pomáhal vodcovi Marxovi v spisovateľských prácach. Má zásluhu, že poukázal na biedy robotníctva; avšak v zúfalosti obrátil sa proti Bohu a základom spoločnosti. Žil 1820—1895.

Feuerbach. Hmotársky, prevrátený filosof nemecký. Heslom jeho filosofie bolo: Človeče, nestaraj sa o večnosť: jedz, pí, užívaj a bav sa, kým žiješ. Po smrti všetkému koniec. Žil 1804—1872.

Hegel. Vychýrený nemecký mudrc. Hlásal, že tento viditeľný, hmotný svet, všehomír, to je Boh. Vola Božia, vraj, javí sa v štáte. Na štát majú ľudia počúvať, ako na Boha. Cirkev má byť štátu poddaná. On i s učením svojim skoro upadol do zapomenutia. Žil 1770—1831.

Helvetius. Bezbožný francúzsky spisovateľ. Ponevác ztratil vieru v Boha, učil, že cieľom človeka je požívať slasti, ktoré svet tento poskytuje. Učením svojim veľmi nakazil vyššie vrstvy spoločnosti. Žil 1715—1771.

Hume. Najnebezpečnejší zo všetkých protivníkov zjavenej viery. Pochyboval o všetkom a urputne napádal Cirkev. Učil, že rozumom našim ničoho istého poznať nemôžeme, — avšak túžiť máme po Božom zjavení. Jako keby sa Boh nebol zjavil v Synovi svojom. O katolíckej Cirkvi čistého pochopu nemá, pomýlily ho smutné pomery anglikánskej cirkve. Žil 1711—1776.

Jodl. Je profesorom filosofie na viedeňskej universite. Rád by mravy dnešnej spoločnosti napraviť, nechce však uznať, že bez kresťanskej viery nápravy niet. Je veľmi účinný. Učenie kresťanské zlovoľne prekrucuje.

Kant. Najslávnejší z pomedzi nemeckých filozofov. Pomýlený Hume-om, učil, že človek skutočné veci poznať nemôže. Celý svet je, vraj, predstava človeka, púhy zdaj. Krihami svojimi pomiatol mnohých, dnes ale málokto mu verí. Najhlavnejšie jeho dielo: «Kritika čistého rozumu», vyšlo r. 1781.

Marx. Zakladateľ socialistického učenia. Zásluhu si získal tým, že odokryl krivdy, ktoré sa páchali na robotníctve. Pomýlil sa však, keď myslel a učil, že len tak bude dobre, keď ľudia od Boha odpadnú, Cirkev zahynie a ľudská spoločnosť zo základu sa prevráti. Najhlavnejšie jeho dielo je «Kapitál». Žil 1818—1883.

Masaryk. Professor filozofie na pražskej universite a ríšsky poslanec. Žiada nápravu hospodárskych pomerov, žiada mravné obrodenie národov. Avšak krivo posudzuje Cirkev a nasleduje neisté učenie francúzskych a anglických filozofov (Comte-Spencer). Napádaním kresťanskej viery viac škodí, než osoží mravnými kázňami.

Nietzsche. Nemecký mudrc a učenec. Na ňom najlepšie vidieť, kam vedie ľudská múdrosť, ktorá sa nechce rídiť svetlom Božieho zjavenia. On totižto na základe novodobých filozofov neostýcha sa hlásať, že «nič nie je pravda a všetko je dovolené». Mocní môžu a majú potláčať slabších. Zbláznel r. 1889.

Pesch. Slávny učenec nemecký, člen Tovaryšstva Ježišovho. Veľké zásluhy si získal odokrývaním novodobých bludov. Duchom spravodlivosti a lásky Kristovej chce obnoviť dnešnú spoločnosť. Je základným znalcom sociálnej otázky.

Rousseau (čítaj Russó). Francúzsky spisovateľ a mudrc. Spismi svojimi pripravoval veľkú revolúciu vo Francúzsku. Hlásal, aby sa ľudstvo od premrštenej vzdelanosti vrátilo ku zdravej prírode. Bol nepriateľom Cirkve, avšak uznal, že Kristus bol Boh a že evanjelia sú knihy božské.

Seneca. Slavný mudrc rímský. Žil odr. 3—65 V. po narodení Krista Pána. Bárs bol pohanom, predsa učil, ako si má človek zachovať čistotu mravov a ako nemá zúfať v dobe nešťastia. Mnoho podchytil od kresťanov. Ukrutník Nero dal ho zavraždiť.

Smith. Anglický spisovateľ, národný hospodár a mudrc. Učil, že i bez náboženstva môže byť človek mravným a že každý má v hospodárstve len svoj osôh vyhľadávať. Týmto učením veľmi mnoho zlého zapríčinil. Hlavné jeho dielo je «Zkúmanie o prirodzenosti a príčinách národnej zámožnosti». Žil 1723—1790.

Stein. Nemecký spisovateľ, blížiaci sa ku kresťanskej pravde. Bárs je pomýlený anglickými filozofmi, hlása, že by sa mali ľudia vrátiť k učeniu proroka Izaiáša a Ježiša Krista. Písal veľkú filozofickú knihu o sociálnej otázke (Stuttgart 1903.)

Stirner. Na základe od Boha odvráteného novodobého mudrovania učí, že človek má ľudí a sveta užívať ku svojmu prospechu. Na všetko má, vraj, človek právo. Mravnosť je klam, spravodlivosť strašiak. Kto druhého potláča, dobre robí. — Človek musí prísť k takejto zverskej «múdrosti», keď raz odhodil vieru v spravodlivého Boha. Kniha jeho «Jednotlivec a jeho majetok» vyšla r. 1845. v Berlíne.

Dovoľávali sme sa týchto spisovateľov a mudrcov s čiastky preto, aby sme poukázali na ich zkažonosné nauky; s čiastky i preto, že oni, bárs sú zväčša neveriaci, *v mnohom predsa sú prinútení vydať svedectvo našej pravde.*